

didaktična problematika geografije

ZASNOVA GEOGRAFSKIH UČBENIKOV

Marija Košak^x

Učbenik opravlja svojevrstno in zelo pomembno vlogo v vzgojnoizobraževalnem procesu. Osrednje vprašanje pa je, kakšen naj bo. V naši in tuji pedagoški in specialno metodični literaturi so različni, pogosto celo nasprotujoči si pogledi. Dejstvo je, da se z vsako konceptualno spremembo v programih šol spreminjajo tudi zahteve glede didaktične literature. Povedano pa je poudarjeno, da morajo biti izbor vsebin, idejna naravnost in obseg vsklajeni z učnimi načrti za določen predmet. Njihova vodilna naloga je, čim bolj uresničiti cilje, ki jih postavlja predmet. Reformna prizadevanja izražajo predvsem zahtevo po uveljavljanju oblik in metod pouka, ki usmerjajo učenca v opazovanje, zaključevanje in lastno razmišljanje. Poudarek je v aktivizaciji učencev, ki s takim načinom dela, pridobijo drugačen položaj. Niso več dosledno "pridni" poslušalci, temveč so z učiteljevo pomočjo soustvarjalci, sooblikovalci pri sprejemanju zaključkov.

Samo s spremenjenimi smernicami in nalogami, ki jih družbena skupnost postavlja pred šolo kot naloge zahtevne na loge, še ne more biti dosežen vidnejši napredek. Pouk mora postati čim bolj življenjski, bližji dejanskim razmeram časa in prostora, v katerem se razvija vzgojnoizobraževalni proces. K uresničevanju teh prizadevanj lahko v veliki meri prispevajo primerne učbeniki in drugi učni pripomočki.

^x Dipl. geog., prof. višje šole, Pedagoška akademija, 61000 Ljubljana, Stari trg, glej izvleček na koncu Obzornika

Ne samo pri nas, povsod po svetu, kjer iščejo sodobna pota v izobraževanju, povsod tam, kjer se zavedajo, da imajo mladi pravico do drugačnega položaja v procesu oblikovanja v zrelo, za družbo pomembno osebnost, si prizadevajo najti rešitev tudi z ustreznimi učbeniki, ki bi omogočili doseganje ustreznih rezultatov. S tako željo se je oblikoval tudi koncept učbenika, ki odklanja klasični pristop opisovanja in naštevanja geografskih značilnosti, togega obravnavanja držav in drugih geografskih vsebin s hladnim, neosebim odnosom do učencev. V nasprotju z verbalnim posredovanjem geografskih dejstev kot prevladujoči obliki v učbenikih, je nastal učbenik z elementi delovnega učbenika. V njem niso več samo izbrane vsebine za določen predmet, temveč so vključene tudi aktivnosti, ki vodijo v opazovanje, zbiranje, reševanje. Tako oblikovan učbenik je knjiga, s pomočjo katere učenec dela in z upora bo drugega didaktičnega gradiva doseže zastavljene smotre. Predvsem ga vodi v samostojno delo in usposablja za kasnejše samoizobraževanje. Delovni učbenik ne sme biti prenatrpan s podatki, dejstvi, imeni. Pri njem gre za specifičen izbor vsebin, ki nudijo učencu informacije kot osnovo za spoznavanje in razumevanje geografskih dejstev, pojavov, zakonitosti ali potrditev njegovih ugotovitev pri reševanju na log. Tekst ne sme biti poenostavljen, ker potem ne zahteva nikakršnega napora, in strokovno ne prezahteven, da bi ga učenec zaradi nerazumevanja odklanjal. Mora upoštevati predznanje in dati učencem osnovo za nadgradnjo, kot jo izobraževalni program predvideva za naslednjo stopnjo. V izbrani vsebini mora biti predvsem izražen princip enotne geografije, splošna povezanost in pogojenost pojavov v prostoru. Tak pristop ne izključuje obravnave posameznih pojavov ali določenih regij (zaradi katerih je največja zaskrbljenost), vendar naj bo v ospredju geografsko okolje, kompleksna, nedeljiva celota. Pri tem pa kompleksnost ne sme preiti v enciklopedizem, naštevaje in opisovanje vsega, kar v določenem okolju prispeva k celoti. Upoštevanje mora tudi interes mladine, ki je izražen pri spoznavanju družbeno-geografskih problemov, posebno, ko gre za politična ali ekonomska dogajanja v sodobnem svetu.

Za pridobivanje in razumevanje znanja se v delovnem učbeniku poleg pisane besede pojavlja ilustrativno gradivo, ki razlaga, dopolnjuje in ponekod celo nadomešča pisano besedo. Slike in grafični prikazi dajejo jasnejšo predstavo o vsebini, prispevajo k trajnosti in uporabi znanja v praksi. Gre za enakopraven položaj teksta in ilustracij, ki so še kako pomembne za osvajanje novih pojmov, pravilnih predstav in tudi za utrjevanje, ponavljanje in preverjanje znanja.

V učbenikih je posvečena pozornost novim pojmom, ki jih mora učenec pridobiti pri določeni vsebini. Da ne bi prišlo do preobremenjenosti v posameznih razredih, do vsiljenega ponavljanja ali do "izgube" pojmov, je njihovo evidentiranje s posebno oznako (ob robu, s posebnim tiskom) dobro opozorilo učitelju. Običajno je v delovnem učbeniku gradivo razdeljeno na učne enote. S tem tudi učbenik pomaga učitelju pri planiranju učnih ur.

Učbenik pa predstavlja tudi pomoč učencu. To ni več knjiga, iz katere se (več ali manj) mehanično uči od te do te strani, ampak je pripomoček za pridobivanje spoznanj in ga sili, da nenehno uporablja atlas pri pouku in domačem delu. Navaja ga na zbiranje gradiva in neposredno opazovanje na terenu. Tako zasnovan učbenik vodi v individualizacijo pouka, s tem da učenec več ali manj samostojno rešuje s pomočjo didaktičnih pripomočkov in dostopno literaturo naloge, ki jih primerja z razmerami v okolju. Tako delo je bogatejše in pestrejše in za učenca privlačnejše.

Večina vidi največji problem pri uporabi tako zasnovanega učbenika v učitelju. Pri učbeniku z obsežnim tekstualnim delom se je učitelj opredelil za izbor tistih vsebin, za katere je po njihovem mnenju večina učencev v razredu sposobna (predvsem, da jih reproducira). V šolah z zahtevnejšim programom pa je bila vsa snov obvezna. Metode dela s takim učbenikom so bolj enostavne in ne terjajo od učitelja in učencev prevelikega napora. Delovni učbenik pa narekuje aktivnosti, za katere mora biti učitelj temeljito pripravljen. Zato mora poznati stroko, didaktične in metodične principe, oblike in metode dela, imeti mora dobro opremljeno učilnico z vsemi učili,

izbrano opazovalnico v bližini šole, knjižnico in vire za samostojno delo učencev. Šele s pomočjo premišljeno izbranih oblik in metod pouka, ki jih terja določena tema v učbeniku, bo pri realizaciji potrdil, da je izviren, iznajdljiv, da ima obilico domiselnih primerjav (bogato strokovno znanje), s čimer podkrepí učenčeve ugotovitve in posplošitve, do katerih bi moral priti učenec v učnem procesu.

In kakšne so razmere pri nas? Težko bi ocenili naše učbenike. Nihče ni opravil nikakršne spremeljave uspešnosti pouka s pomočjo dosedanjih učbenikov. V njih je sicer že opazen napredek, saj je prisotna želja po odpravi že desetletja očitane faktografije, ne ujemajo pa se z učnimi načrti. To povzroča, posebno v osnovni šoli, učiteljem in učencem kar precej težav.

Zaradi reforme osnovne šole in uveljavljanjem usmerjenega izobraževanja si prizadevajo, da koncept delovnega učbenika, enega od sestavin didaktičnega kompleta, postane izhodišče za oblikovanje učbenikov za pouk geografije tudi pri nas. Novost bo verjetno povzročala objektivne in subjektivne, nekritične, pavšalne pripombe. Predvsem bo potrebno strokovno spremljati vse didaktično gradivo in učinke tega na uspešnost pouka, potrebna bo pravočasna in ustrezna priprava učiteljev in pripravljenost, da damo mladim čim boljše osnovo za samoizobraževanje kot najplodnejše oblike izobraževanja sploh. Če pa nas bo večno spremljal "strokovni konservatizem" in bomo menili, da so za pouk geografije še vedno najprimernejši le obsežni opisi, ki vse "ponudijo" učencu, kar mora znati (ali to učenec sprejme ali ne, premalo ugotovljamo) potem ne smemo biti presenečeni, če bomo zaostajali za drugimi strokami, ki s svojo vitalnostjo in zavzetostjo ubirajo potrebo sodobnega aktivnega vključevanja mladih v izobraževanje in delo. Samo prepričevanje, kako smo pomembni za splošno in specialno izobraževanje mladih, ne bo dovolj prepričljiv argument.

Literatura in viri

Učni načrti

Dr. Šašek: Konceptija geografskog udžbenika za osnovnu školu, Zagreb 1974.

(Simpozij o udžbenicima i ostaloj geografskoj literaturi)

Dr. P. Kuntek: Konceptija geografskog udžbenika u gimnaziji, Zagreb 1974.

(Simpozij o udžbenicima i ostaloj geografskoj literaturi)

Košak-Weber: Priročnik za učitelje SD v 4. razredu osnovne šole, Ljubljana

1980, Državna založba Slovenije

Košak: Priročnik za učitelje geografije v SVIO, Ljubljana 1981 (gradivo -

tipkopis)